

ROZVOJ
NÁRODNÍHO ŠKOLSTVÍ
vůbec
A NA HRANICKU ZULÁŠTĚ

ZA ŠEDESÁTILETÉ VLÁDY JEHO
VELIČENSTVA CÍSAŘE A KRÁLE
FRANTIŠKA JOSEFA I.

Napsal a vydal

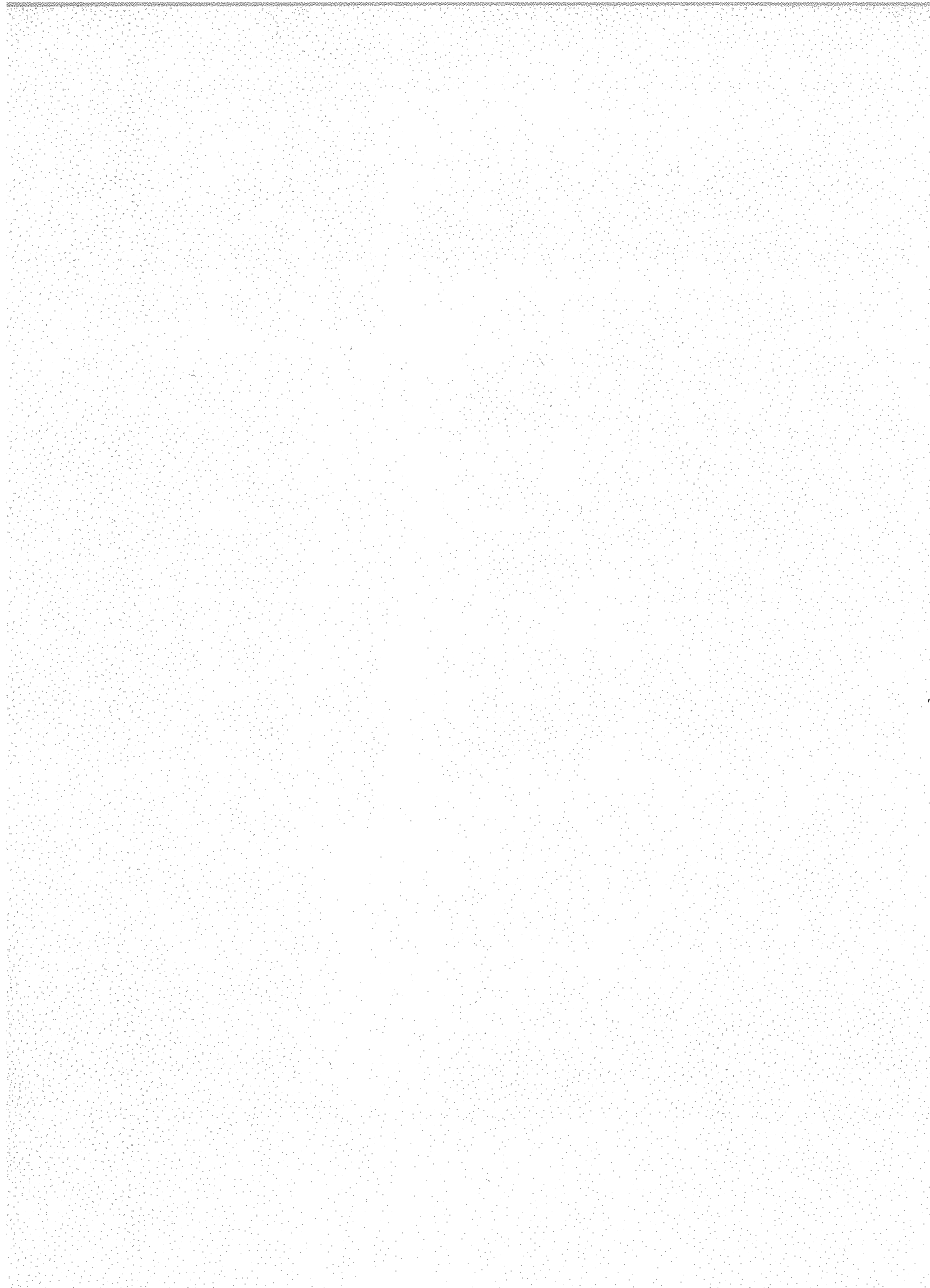
V. BARTOVSKÝ,

odborný učitel v Hranicích.

1908.

Nákladem vlastním.

107
Bis.

ROZVOJ NÁRODNÍHO ŠKOLSTVÍ vůbec a NA HRANICKU ZVLÁŠTĚ

ZA ŠEDESÁTILETÉ VLÁDY JEHO
VELIČENSTVA CÍSAŘE A KRÁLE
FRANTIŠKA JOSEFA I.

Napsal a vydal V. BARTOVSKÝ, odb. uč. v Hranicích.

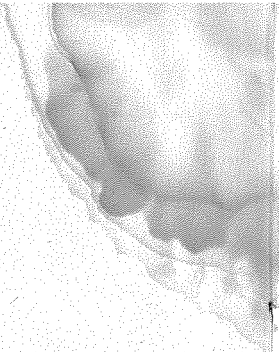

1908.

Nákladem vlastním.

Správa chlapecké obecné školy
v Lipníku n./Beč. č. 29.

12. 12. 1918

2 až 4 strany v exempláři chybí

„Uměním a vědou silný
Duch se zmáhěj, jasně skvěj!“
Rakouská národní hymna.

„Pod nebem jiné cesty k napravení
zašlostí našich není, jediné mládeže
dobré vedení.“ *J. A. Komenský.*

Věkopamátným stal se v osudech a dějinách národů říše
naší *den 2. prosince roku 1848.*

Skvělá společnost soustředila se tohoto dne časně z rána
v arcibiskupském sídle v Olomouci. Čelní členové panovnické
rodiny, dvoranstvo, ministři, vysocí státní úředníci, nejpřed-
nější velitelé armády a vysoké duchovenstvo povoláni na
osmou hodinu do metropolitní residence, aby přítomni byli
historicky památnému okamžiku — *změně na trůně*. Minula
osmá hodina, dvěře císařských komnat se otevírají, generální
pobočník kníže Josef Lobkovic vstupuje do trůnního sálu,
za ním *císař Ferdinand V. Dobrotivý* a císařovna Marie Anna,
nejvyšší hofmistr lantkrabě Fürstenberk a nejvyšší hofmi-
stryně lantkraběnka Fürstenberková. Za nimi kráčí bratr pa-
novníkův, arcikníže František Karel s chotí svou arcikněžnou
Žofií, je následuje syn jejich, Nejjasnější arcikníže František
Josef.

Členové Nejvyššího domu panovnického usedají do
křesel a za hlubokého ticha vyňal císař Ferdinand listinu a
četl:

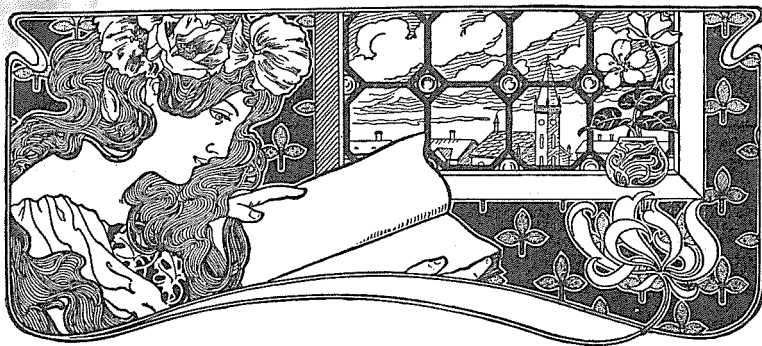
„Vážné důvody přiměly Nás k neodvratnému rozhodnutí složit císařskou korunu a to ve prospěch našeho milovaného synovce, Nejjasnějšího pana arciknížete Františka Josefa, jehož za plnoletého jsme prohlásili, když byli Náš milovaný pan bratr, Nejjasnější arcikníže František Karel, jeho otec, oznámili, že dle platných domácích a státních zákonů příslušného mu práva k následnictví ve prospěch řečeného vysokého Svého syna se vzdávají.“

Okamžitě na to ministr císařského domu kníže Švarcenberk přečetl dotčená státní akta, jež podepsána od císaře, jeho bratra a knížete Švarcenberka.

Nastávající císař a král Jeho Veličenstvo František Josef I. poklekl před odstupujícím císařem, nejsa mocen polnutím promluvit slova. Císař Ferdinand V. Dobrotivý naklonil se k Němu, požel Mu a obejmuv Ho, promluvil k Němu prostým svým srdečným způsobem: »Bůh Ti žehnej, buď jen hodný, Bůh Tě bude opatrovat, rádo se stalo!« Pak poklekl i před císařovnou, která sklonila se k Němu a přivinula Ho k sobě jako vlastního syna. Na to obrátil se i k rodičům. Po této dojemné chvíli, kdy všichni slzeli, přečetl legační rada baron Hübner zápis o události právě se sběhší, který byl podepsán ode všech přítomných, kromě obou J. V. císařů, čímž skončila dějinně tak důležitá a významuplná chvíle.

Nejvyšší dvůr opustil sál, který naplnil se nejpřednějšími vůdčími osobami říše a jimž kníže Švarcenberk oznámil změnu na trůně. — Po vyhlášení ihned odebrali se ministři k J. V. císaři právě na trůn dosedšímu, jenž milostivě každého stvrčil v jeho oboru. O jedenácté hodině vyjel koňmo mladistvý císař na vojenské cvičiště, kde pozdraven a s nadšením uvítán byl od vojska. Císař Ferdinand V. se dvorem svým v poledne opustil Olomouc, usadiv se trvale na královských Hradčanech v Praze. Téhož dne vyhlášen ministerstvem manifest o odstoupení panovníkově a nastoupení následovníkově v říšském sněmu v Kroměříži. Deputace říšského sněmu odebrala se ihned do Olomouce k Jeho Veličenstvu císaři a králi Františku Josefu I. a do Prahy k Ferdinandovi V.

I.

»S Bohem, má mladosti!« povzdechl si 18tiletý arcivévoda František Josef zvěděv, že císařské koruny jest dědicem. Dobře věděl, že nastoupením na trůn konec jest radostem bezstarostného mládí, věděl, že bude třeba povinnosti vladařské vykonávati s plnou silou a svědomitostí šlechtné duše. Ano *věděl mladistvý arcivévoda, že v říši očekávají jej na každém poli veliké obraty, vědom si byl toho, že duch času domáhá se velikých změn i ve školství.*

Po šest desítiletí své mírumilovné vlády přihlížel náš úctyplný, vznešený mocnár v každé době s veškerou pečlivostí k vývoji školství obecného, jež tím dospělo ke svému velikému rozkvětu.

Památný rok 1848 vyvolal v našem školství veliké, kardinální změny, změny dalekosáhlé. Chceme-li poznati jasně pravý a veliký postup v rozvoji školství za 60tiletého panování Jeho Veličenstva, dlužno si všimnouti stavu školství za předchůdců jeho Veličenstva a připomenouti si některých vynesení, jež byla vydána krátce před 2. dnem m. prosince r. 1848.

Změny ve školství týkají se hlavně upravení právních poměrů učitelstva, rozšíření a zdokonalení škol.

Škola obecná ve smyslu moderním, pokládá-li se za semeniště vzdělání nejširších vrstev lidské společnosti, není tuze starého datum. Aby vedle základů nauky náboženské poskytla škola netoliko dokonalou zběhlost ve čtení, psaní a počítání, nýbrž aby zároveň obohatila chovance svého nejpotřebnějšími vědomostmi z oboru zeměpisného, dějepisného, přírodopisného a přírodopzpytného, dáno jí bylo za úkol teprve v pozdní době minulého století. »Obecnou školou« učinilo školu vyučování v obecných, t. j. každému člověku potřebných vědomostech a pak povinná návštěva školní. Na těch dvou zásadách spočívá její podstata.

Všimněme si stručně vývoje obecného školství u nás a vytkneme hlavní jeho doby:

I. *Doba počátků* sahá od r. 1769 – 1805, zavírajíc v sobě nařízení, daná za panování císařovny *Marie Terezie* a císařův *Josefa II.* a *Leopolda II.* Nejnižší stupeň školního vzdělání spočívá tu ještě na učení jazykem mateřským; ale vzdělání vyšší a odborné, pokud o něm lze mluvit, již udílí se pouze jazykem německým.

II. *Doba druhá* zavírá v sobě léta 1805 – 1848; spadá do let vlády císařů *Františka I.* a *Ferdinanda V.* Nejvyšším nařízením ze dne 11. srpna 1805 vydáno bylo *politické zřízení školní*. Dle něho prohlášen vyučovací řečí jazyk německý a ustálena povinná návštěva školní. Dne 8. července 1819 guberniálním dekretem vyhlášen byl první organizační statut pro učitelské průpravny. Obě tato nařízení zůstala v platnosti nezměněné po dobu 43, pokud se týče 29 let. Až když Nejvyšším rozhodnutím ze dne 23. března 1848 zřízeno bylo zvláštní *ministerstvo kultu a vyučování*, ohlášeno bylo vynesením ze dne 8. září 1848 čís. 5692, že vláda pomýšlí na pronikavé změny a opravy v životě školním.

III. *Dobu třetí*, která jde od r. 1848 – 1868, nazvali bychom *dobou proměn a zápasův o školu obecnou*. Vedle státu, jenž hájí svého práva k vrchnímu dozoru nad školou, činí jednotlivá vyznání náboženská k ní své nároky a živlové samosprávní, podporováni jsouce zákonodárstvím zemským, nejsou při řešení otázky této liknavi. *Konkordát* ze dne 18. srpna 1855 jest nejvýznačnějším bodem této doby.

IV. *Dobu čtvrtou, počínající r. 1868*, nazvali bychom dobou *ústavního vývoje školství*, jehož právní poměry urovnány jsou

jednak zákonodárstvím říšským, jednak zákonodárstvím zemským, jakož i přesně vytčeny meze spolupůsobení všech oprávněných činitelů. Vydáním základních zákonů státních ze dne 21. prosince 1867, zejména článkem 17. a 19. a říšským zákonem ze dne 25. května 1868 o postavení školy k církvi upravena byla půda školního zákonodárství a říšský zákon školní ze dne 14. května 1869 zahájil nové období v dějinách školy obecné.

Doba třetí i čtvrtá spadá do doby vlády *Jeho Veličenstva císaře a krále Františka Josefa I.*, pod jehož mocnou záštitou školství české měrou netušenou z nepatrných počátků vývojem doby se vzmohlo a utvrdilo.

Uplynulých 6 desíletí znamená v našich dějinách kulturních větší pokrok, nežli jaký byl učiněn za dvě dlouhá století od ukončení války 30tileté mírem Westfalským až po rok 1848. Nastoupením Jeho Veličenstva císaře Františka Josefa I. na trůn nastala Rakousku nová éra kulturní, na-
dešlo století škol.

Byla-li vznesená císařovna Marie Terezie nazvána zakladatelkou obecné školy v moderním smyslu osvětovém, stal se nyníjší císař pán rozvoje obecného školství budovatelem.

Po roce 1848 domáhal se po stránce jedné stát a církev práva k rozhodujícímu vlivu na výchovu budoucího dorostu, po stránce druhé klepalo na dveře školních síní *právo jazyka mateřského*. Obce, okresy, země jsouce přidržovány ku péči o školství obecné, domáhají se většího vlivu na školu po celých 60 let.

Úsilí o jazyk mateřský ve škole počalo hned při nastoupení vlády našeho velikého mocnáře.

Již vynesením ministerským ze dne 30. března 1848 bylo přiznáno příslušníkům národnosti české právo vzdělávati se na základě mateřského jazyka.

Obecné vzdělání lidu mělo býti provedeno prostředkem škol a působením vlády.

Uznánoť, že právě škola obecná jest onou rolí důležitou, z níž rodí se vezdejší chléb duševní každému občanu říše nejpotřebnější. Bez něho zahynul by hladem. Kdežto v dřívějších dobách vzdělání školní bylo údělem jen zámožnějších vrstev lidu, stalo se nyní každému přístupným. Aby pak spíše dosáhlo se výsledků zdárných, neponechána návštěva školy

na vůli rodičům, nýbrž jako zákonem přikázáno jim o tělesné dobro dítě se starati, podobně i péči o duševní výživu, o vzdělání mládeže učinil moudrý Vladař povinností státních občanů všech. Ačkoliv povinná docházka školní byla nařízena již před rokem osmačtyřicátým, tož přece ve skutek byla uvedena teprve za panování Jeho Veličenstva.

Již r. 1848 J. V. císař František Josef I. nastupuje na trůn, vyslovil se v manifestu k národům svým, že zná cenu zřízení svobodných a včasných a že nastupuje dráhu, která má vésti ku blahodárné změně v celé říši. Rokem tím nastala školství v zemích rakouských nová utěšená perioda vývoje. *Zřízeno zvláštní ministerstvo vyučování* a prvním ministrem jeho jmenován muž vznesených ideálů, hrabě Lev Thun.

Tímto prvním krokem již, jmenováním ministrem kultu a vyučování muže, jenž plně pochopil úkol svůj, vykonáno bylo mnoho ke zvelebě školství rakouského a českého zvláště.

Vedle četných prospěšných zařízení nejdůležitější jest, že připouštěn po r. 1848 znenáhla jazyk český do škol ve městech českých, v letech šedesátých stal se pak ve školách těchto jazykem vyučovacím.

Aby zejména těchto zásad, již dávno předními paedagogickými reformatory pronesených, bylo šetřeno, byly nejvyšším rozhodnutím císařským ze dne 24. října 1849, tedy již za panování Jeho Veličenstva císaře a krále Františka Josefa I., zřízeny při zemských vládách zemské úřady školní.

Hlavní a nejpronikavější změny, které založily rozkvět školství, byly předpisy o kursech učitelských, poradách učitelských a osnovy pro nižší školy reálné, nyní to školy měšťanské.

První vynesení směřovala ku vzdělání učitelstva, druhá k vývoji škol obecných dle místních potřeb.

Po úmluvě mezi J. V. císařem pánem a papežem Piem IX. dne 18. srpna 1855 prohlášeny byly statky studijního fondu za majetek církve a dozor k fondu odevzdán biskupům. Obecná škola stala se výhradně katolickou a všichni učitelé až do r. 1867 byli pod dohlídkou církevní.

V době konkordátu nevzdala se však vláda spolupůsobení svého v povznášení školství.

Tak r. 1862 uspořádána ve Vídni k návrhu barona Helferta výstava prostředků vyučovacích a pomůcek učeb-

ných, jakož i výstava žákovských prací. Sněmům zemským dány předlohy, aby upraven byl školský patronát a tak přešlo právo praesentační nejvíce na obce.

Mimo to upraveno vyučování opakovací, jež mělo býti vyučováním pokračovacím se zřetelem k hospodářskému a průmyslovému zaměstnání učňův. — Zdaliž neviděti tu patrný vznik pokračovacích škol průmyslových, obchodních a hospodářských, u nás později v život uvedených?

Vyučování kreslení, zpěvu zdokonaleno, vyučování tělocviku r. 1868 zavedeno.

Kurs učitelský, který dříve trval jen několik měsíců, rozšířen později na rok, od r. 1851 již dvě léta mu byla vyměřena.

Dopravná neb návodna zkumná a návodna, neb návodna výkonná, jak prvnímu a druhému ročníku paedagogia se říkalo, přestaly teprve po letech 70tých, od které doby měl učitelský ústav již 4 ročníky.

Vedle kursů pro učitele byly již tehdy zřizovány paedagogické kursy pro učitelky při těch dívčích školách, které k návrhu zemské vlády od ministerstva byly povoleny.

Z opravených ústavů učitelských dostalo se větší vzdělání i do škol obecných, jakýmiž byly školy trivialní, hlavní a měšťanské či realní. Abychom si mohli učiniti aspoň malý obrázek o poměrech školních až do nových zákonů školních do let 70tých, dovolím si krátce jen upozorniti na některé věci.

Jádrem trivialních škol byly školy farní, při nichž zřizovaly se filialky, kde v obci mimo faru bylo přes 100 školou povinných dětí. Oba druhy sluly direktivní školy. — Od nich lišily se pomocnické stanice a stanice excurrando; na prvních učíval podučitel, jemuž obec opatřila učebnu a pokojík jako byt, na druhých učíval v bytě u starosty. Že poměry učitelů na těchto školách nebyly valny, svědčí zachované různé fasce školní, listiny, v nichž všechny příjmy učitelovy zevrubně byly zaznamenány. Učitele jmenoval děkan a politický úřad. Do příjmů učitelových náležel plat za služby školní, varhanické a kostelnické.

Ve městech byly školy hlavní a i tam proměněny byly v letech padesátých školy obecné ve hlavní, kde vyučovalo se ve čtyřech postupných třídách od učitelů způsobilých pro hlavní školy.

Učitele i podučitele škol hlavních jmenovala zemská vláda. —

Změnou poměrů společenských nabylo půdy přesvědčení, že dlužno hospodářské a průmyslové zájmy země podporovati důkladnějším a širším vzděláním školním.

Jednak samostatnost rolnického stavu, jednak soutěž s výrobky továrními ukládaly povinnost, aby dorostu rolnictva a řemeslnictva poskytovalo se školami tolik vědomostí, kolik jich bylo potřebí k účelu naznačenému.

A tak stalo se, že čtvrté třídy hlavních škol přeměnily se již po r. 1849 v nižší školy realné o dvou, po případě o třech ročnících; tyto třídy, z nichž vznikly nyní školy měšťanské, byly toliko rozšířením školy obecné a měly připravovati žactvo, které věnovati se mínilo buď řemeslu, buď obchodu nebo hospodářství.

Skládala se tudíž měšťanská škola ze 4 tříd hlavní školy a 2 neb 3 ročníků nižší školy realné.

V takovémto stavu bylo školství české v prvních zotiletech panování Jeho Veličenstva.

Nejskvělejší dobou rozvoje obecného školství u nás jest však doba posledních 40 let vlády císaře pána.

Již roku 1867 znovuzřízeno samostatné ministerium kultu a vyučování. Ministrem stal se Dr. Leopold rytíř Hasner z Arthy. S ním nadešla doba obnovy a dokonalé nápravy. Vláda počala se starati o to, aby povznesla školství na onen stupeň, na kterém bylo u národů nejpokročilejších. Vydány nové zákony školní, jichž čtyřicetileté blahodárné účinky jsou vonnými, lahodnými plody, plnými zdravé a ušlechtilé šťavy, které důstojným jsou doplňkem slávověnce hrdinných činů, jež vznesený Císař a Král náš za pozeňnaných 60 let vlády svého kol skrání svých, kolem slavné koruny své uvil!

Základ k nynější moderní škole položen zákonem ze dne 25. května 1868, jímž vydávají se základní pravidla o postavení školy k církvi.

Zákony z r. 1867, 1868, 1869 a novellou z r. 1883 upraveno bylo poznovu školství a prohlášeno, že úplná svoboda víry a svědomí jest každému občanu pojištěna, věda a umění jest svobodné, škol a vychovávacích ústavů mohou všichni občané užívati a t. d.

Zřízeny byly ke správě záležitostí školních nové *úřady školní*, jako zemské, okresní a místní školní rady. I přešel tím obor působnosti, kterou dosud konsistoř se zemskou vládou měly, na zemský úřad školní, s děkanů a politických úřadů na okresní školní rady, s farářů a patronů škol na místní školní rady.

U vyučování zavládla intensivnější činnost dle jednotného, pokroku času přiměřeného řádu vyučovacího, dle podrobných osnov a nových, na psychologii a logice založených method. Znázorňující prostředky vyučovací, různé mapy vhodné a důmyslné diagramy zatlačily mnohý mechanismus a divnou, duchamornou šablonu. Nové zlepšené učebnice, bohaté výstavy školní, účelné vycházky, školní slavnosti zmodernisovaly naši školu utěšenou měrou.

Učitelský stav povznesen, právní poměry jeho jmenovitě pensijními zákony zlepšeny tak, že všechny tyto reformy ve školství u nás jen vzpružují a utužují úctu k velikému Mocnáři.

Škola obecná dle nových zákonů školních řízena jest učitelstvem samým, spravována místními, okresními a zemskými radami školními, v nichž zasedají zástupci veškerých tříd národa za vrchního řízení státu. Dozor ke škole přikázán mužům vyučování znalým a v předmětech učebních odborně vzdělaným, ano v poslední době velkou většinou povolání okresní školdozorci z řad učitelstva škol měštanských. Kromě toho jsou zástupcové učitelstva v místní, okresní i zemské školní radě.

Jde-li o nové zařízení prospěšné, tázáno jest učitelstvo v poradách okresních po dobrozdání, porady zemské pracují na důležitých regulativech, porady učitelstva škol měštanských navrhuji úřadům ze schválených učebnic ty nejvhodnější k zavedení.

Kursy ferialní i celoroční, okresní knihovny učitelské zřízeny jsou za tím účelem, aby učitelstvu škol obecných dostávalo se všestranného vzdělání k důležitému jeho úřadu potřebného.

Při obecných školách zřizují se i dětské zahrádky, pokračovací kursy hospodářské, řemeslnické, pokračovací kursy pro hochy i dívky.

Zejména školy mateřské, jež nahraditi mají zvláště chudým dětem výchování rodinné, za panování Jeho Veličenstva u nás dle zásad výtečných paedagogů našich i cizích ministerstvem zreorganisovány. Škola mateřská, pro niž nesmrtelný Komenský napsal své »Informatorium«, jest namnoze skutečnou branou, jíž vstupují české duše do chrámu vzdělání, do chrámu, kde slovem mateřštiny promlouvá se k srdci, aby lnulo k vlasti.

Rozhlédněme se dále sadem nových zákonů školních a patřme na ty svěží, zdravé štěpy v něm během čtyřicetiletí vypěstované, **na školy měšťanské**. Jakou ty jsou měst našich ozdobou, jak zdárně plní svůj úkol, poskytující žákům pro veřejný život vyššího vzdělání. Pravý vysněný ideal vyšší školy lidové.

Vizme ten utěšený ruch, jenž zmáhá se za dnů našich ve školství *pokračovacím, průmyslovém, hospodářském, obchodním a odborném*. Zdaž nepozorovati tu snahu, aby přiměřené vzdělání a uschopnění jádra národa pro povolání jeho založilo blahobyt jak duševní tak i hmotný?

Možno právem říci, že rozšířením a zřízením nových škol pro mládež i dospělejší nové zákony školské valně přispěly ku všeobecné lidové vzdělanosti, že snahy Jeho Veličenstva, aby veškeren národ všeobecně byl vzdělán, se uskutečnily.

Účel našich obecných škol jest zajisté vznesený, neboť což krásnějšího může býti nežli vychovávatí dítky k mravnosti, ducha jejich vyvíjeti a známosti a zběhlosti, jichž mají k dalšímu vzdělání v životě potřebí, jim poskytovatí a býti základem, aby se z dítek stali hodní lidé i občané!

»Pod nebem jiné cesty k napravení zašlostí našich není, jediné mládeže dobré vedení«. Tento *odkaz Komenského* přinesli jsme si do našeho obrození v 19. století. Prvních 50 let jsme toužili po národních školách, druhých 50 let bylo snahou — »napravení zašlostí našich«.

Bloudě v cizině Komenský složil spis »*Haggaeus redivivus*«, v němž uložil krásné, mnohostranné rady národu Českému pro dobu, až se bude z pohromy bělohorské obrozovat. Když se Židé vrátili z vyhnanství babylonského, ujali se chtivě domů a paláců svých, rolí a vinic, kdežto na chrám zapomněli. Tehdy Bůh poslal na ně proroka *Aggea*, který Židům vyložil, že osívání rolí bude daremné a shromažďování peněz

že bude do pytlíčka dřavého, *nebudou-li si hledět věci duchovních*. Komenského Haggaeus zvěstoval totéž, ovšem mezi statky duchovními zase v popředí měl *školy*, jak vyznívá zřetelně ze slov dalších: »Proto chcete-li spořádané, rozzeleenalé, zkvěté obce, církve, domy míti, *školy napřed založte a spořádejte*«.

Vždyť jediné vzdělání člověka člověkem činí. Mravní výchova mládeže a pravá vzdělanost jsou idealem každého učitele, jsou cílem veškeré jeho práce. Jeho Veličenstvo sám klade na mravní výchovu mládeže hlavní váhu a důraz. Toho důkaz podal, navštívil v r. 1880 učitelský ústav v Praze, kde pravil řediteli jeho: »Rád slyším, že kladete důraz na mravní vychování mládeže a její lásku k vlasti!« A nejnovější doklady Jeho otcovské péče a přichylnosti ke škole podal ve své trůnní řeči, zahajuje první lidový parlament, zvolený na základě všeobecného práva hlasovacího r. 1907, kde zmiňuje se o školství, »kterému dlužno popřáti klidného vývoje«. Při návštěvě Jeho Veličenstva královské Prahy v dubnu r. 1907 neopomenul ani jedné čtvrti městské neb obcí předměstských, aby nepoctil Svou vysokou návštěvou některé z moderních škol pražských, ano dokonce v ideálně dokonalém paláci školním u sv. Vojtěcha přítomen byl vyučování zeměpisnému v dívčí škole obecné, obdivuje a chvále vzorné zařízení školní.

Po vydání nových školních zákonů počala se zdárně vyvíjeti v letech sedmdesátých **literatura vychovatelská**. Od probuzení národa Českého vyskytovali se hned obětaví a šlechtitliví jednotlivci spisovatelé, kteří obrali si za svůj úkol životní školu a její potřeby. Po uvolnění v letech 70tých přibývá zejména v Čechách na slovo vzatých spisovatelů školských. Do r. 1860 lze páčiti všech českých spisů vychovatelských na 200; v desetiletí 1860—70 počet se téměř zdvojnásobil. A návodův obecných a učebnic jednotlivých předmětů pro učitele a žáky přibývalo i v desetiletí následujícím, takže bylo do r. 1880 více než 1000 spisů paedagogických. Také rychle množily se *časopisy učitelské*. Všechny literární práce postupem doby nabývaly větší obsažnosti a naměřovaly k vyšším metám než k pouhému ukojení potřeb všední praxe školní.

Vedle rozvitého písemnictví působily na povznesení stavu učitelského četné *jednoty učitelské* na venkově, které sdružily

se v *Ústřední spolek*. I *sjezdy učitelské* nemálo přispěly ke zvelebení školství. Prvním, kdo české učitelstvo na Moravě počal soustřeďovati, byl professor Jan Havelka pomocí týždenníku »Komenský«, v němž uveřejnil velikou řadu článků; ředitelé Jan Kosina a František Bartoš působili zdárně v oboru jazykovém velmi účinně pro přesnost a krásu češtiny. Po Havelkovi v Ústředním spolku byl velečinným ředitel měšťanských škol přerovských František Slaměník, za něhož týždenník »Komenský« stal se jedním z předních českých časopisův učitelských. Vynikající paedagog Frant. Dlouhý založil a dovednou rukou řídí časopis »Učitel«. Řadu znamenitých prací podal i okr. šk. inspektor Fr. Krček. *Dědictví Komenského* vydalo výtečné spisy bystroduchého ředitele Jos. Úlehly, českého tlumočníka Spencera, Listy Paedagogické a m. j. vedle znamenitého měsíčníku »*Paedagogické Rozhledy*«, který bedlivě stopuje rozvoj školství domácího i cizího.

Na podnět Jana Mrazíka, učitele měšťanské školy na Kladně, obrátila se nanovo koncem minulého století pozornost k učebnicím, jež přepracovány a přizpůsobeny duchu času. R. 1899 dostalo se obecným školám výborného Frumarova »Slabikáře«, jenž zahájil vydávání nových, ve směru věcném i slovním valně zdokonalených *čítanek* pro školy obecné redakcí professora Jana Jursy. Ze slabikáře šíří se po českých školách *jednotné tvary latinky* Vincence Blahouše. Výborné jsou nové *čítanky pro školy měšťanské* a to jak Horčíčkovy-Klímovy, tak i Drbohlavovy. Pokrok nastal i v *pěstování slohu* mládeže, kde se počalo upouštěti od starých šablon. Jednotu do *vyučování jazykovědného* uvedl konečně veleduch jazykozpytný, nedávno zesnulý prof. Dr. Jan Gebauer. Pro lepší vyučování *zdravovědné, občanské a mravní* snaží se od r. 1886 ředitel Josef Klika, vydávaje k tomu účelu řadu pomůcek názorných. O vybavení *kreslení* z pout měřických sítí, o kreslení volnější a v poslední době *dle skutečné přírody* nemalých zásluh získal si professor kladenské reálky Bouda. Zvýšenou *péči o mládež osiřelou, opuštěnou a zpustlou* projevuje em. zemský inspektor školní Josef Lošťák, založiv pro Moravu Jubilejní jednotu lidumilů, která za krátko uvedla v život první ústav v Dřevohosticích.

Poznavše obce důležitost a význam nové školy, jaly se je

rychle zřizovati, takže počet a zřízení škol před r. 1848 s počtem a zřízením škol nynějších naprosto porovnat nelze!

Před šedesáti lety bylo na Moravě málo škol, málo vlastních školních budov. Až teprve říšským zákonem, doplněným novellou školní, dostavil se účinek v rozkvětu školství.

Vrchní dozor nad školami obecnými moc státní si sama ponechala, snažíc se bedlivě přihlížeti ku provádění kulturních intencí svých.

Nové škole zbudovány nové nádherné stánky, důstojné jejího poslání. A mnozí-li nazývají školní budovy obcemi postavené »paláci«, tož jest to nejlepším svědectvím pokročilosti našich obcí.

Avšak nejen zevnitř, ale i uvnitř o důstojné upravení těch stánků mravní výchovy jest postaráno. Jsou to především šlechtití příznivci škol, obce samy, školní úřady, spolky i jednotlivci, kteří školy pomocí obnůvek, takže nejedna škola živým jest interpretem slov Komenského: »Vnitř pokoj zdobený malováním na všech stranách.«

Proti přežilé šabloně výchovné, na rozum, pamět, mechanický návyk se obracející staví pokroky vědy a společnosti *srdce, obraznost, samočinnost*, aby mladé pokolení nebylo jen rozumné a rozumující a odtud prospěchářské a sobecké, ale *srdečné, citelné, obětavé*, nejen rozumu, ale také *dobru a krásu* holdující.

Splnila se prorocká slova proslulého vychovatele švýcarského Jana Jindřicha *Pestalozziho*, který pravil, reformuje školství své hornaté otčiny: »Dobře vím, že nyní jen slabé uhlí ve vlhkou, mokrou slámu kladu; avšak zřím vítr a není již příliš vzdálen, jenž na uhlí zavahe: mokrá sláma kolem mne pomalu se vysuší, potom zapálí, pak shoří. Ano, Gessnere, jakkoli mokrá nyní kolem mne se nalézá, bude hořeti, bude hořeti!«

A konec XIX. a začátek XX. století dotvrzuje výrok uvedený. Stále mocnější a výše plane oheň lidové osvěty, a dnes nestačí mu již školství obecné, takže obrací se i k prostředkům universitním (přednášky, extense, lidové akademie).

Utěšený pokrok a rozvoj školství ve vlasti naší jest zřejmým toho dokladem, kterak daří se zařízením, založeným na zásadě vzneseného hesla: »*Viribus unitis!*«

II.

Rozvoj národního školství za 60leté vlády Jeho Veličenstva v našem školním okrese ukazuje nám nejlépe následující přehled, doložený přesnými čísly. Z roku založení jednotlivých škol vysvítá, že polovina jich v našem újezdě vděčí svému původu a vzniku požehnanému panování našeho mírumilovného mocnáře.

Přehled národního školství v politickém okrese Hranickém.

(Dle stavu 1. ledna 1908.)

A) Školy české.

I. Měšťanské školy.

1. *Hranice*, 3třídní měšť. škola chlapecká 138 žáků, 3třídní dívčí 129 žákyň, obě založeny 1897 Školským spolkem »Galaš«.
2. *Kelč*, 3třídní měšť. škola chlapecká 87 žáků, založena r. 1902, 3třídní dívčí 94 žákyň, zal. 1904.

II. Obecné školy.

1. Babice	1	trídni	77	žáků,	škola	založ. r.	1897
2. Bohuslávky	1	»	53	»	»	»	1876
3. Černotín	2	»	150	»	»	»	asi 1790
4. Daskabát	2	»	114	»	»	»	r. 1883
5. Drahotuše	5	» + 2 pob.	337	»	»	»	před 1590
6. Hlinsko	2	»	133	»	»	»	» r. 1788
7. Hrabůvka	1	»	59	»	»	»	» 1898
jubilejní škola.							
8. Hranice chl.	5	»	279	»	»	česká	1896
9. » dív.	5	» + 1 pob.	293	»	»	»	r. 1896
10. Hustopeče	4	»	274	»	»	před	1797
11. Jezernice	2	» + 1 pob.	170	»	»	»	r. 1670
12. Jindřichov	2	»	104	»	»	»	» 1787
13. Kelč	5	»	384	»	»	»	kol. 1714
14. Lazničky	2	» + 1 pob.	180	»	»	»	r. 1778
15. Lazníky	2	»	118	»	»	»	» 1885
16. Lhota	1	»	53	»	»	»	» 1876
17. Lipník	5	» + 3 pob.	465	»	»	česká	1884
18. Loučka	2	»	94	»	»	založ. r.	1787
19. Luboměř	2	»	149	»	»	»	» 1838
20. Malhotice	2	»	106	»	»	»	» 1820
21. Milenov	1	»	96	»	»	»	asi 1792
22. Milotice	1	»	70	»	»	»	r. 1875
23. Něčice Horní	1	»	63	»	»	»	» 1886
24. Olšovec	1	»	69	»	»	»	» 1825
25. Opatovice	2	»	112	»	»	»	» 1879
26. Osek	4	»	210	»	»	»	asi 1693
27. Paršovice	1	»	106	»	»	»	r. 1784
jubilejní škola.							
28. Partutovice	1	»	99	»	»	»	» 1780
29. Podhoří	1	»	57	»	»	»	» 1784
30. Prosenice Velké	3	»	187	»	»	»	» 1786
31. Radíkov	1	»	53	»	»	poč. 19. stol.	
32. Radvanice	1	»	34	»	»	založ. r.	1907
33. Rakov	1	»	72	»	»	»	» 1882
34. Rousko	1	»	50	»	»	»	» 1886
35. Skalička	1	» + 1 pob.	106	»	»	»	» 1780
36. Slavíč	1	»	70	»	»	»	» 1801
37. Soběchleby	3	» + 1 pob.	217	»	»	poč. 18. stol.	
38. Spálov	4	»	244	»	»	založ. před	1740

39. <i>Staměřice</i>	1 třídní	61	žáků, škola založ. r. 1895
40. <i>Střítež</i>	2 »	133	» » » 1766
41. <i>Špičky</i>	1 »	60	» » » 1777
42. <i>Tršice</i>	3 »	184	» » » asi 1799
43. <i>Tupec</i>	1 »	(povolena.)	» » 1908
44. <i>Týn</i>	2 »	113	žáků » » r. 1787
45. <i>Uhřinov</i>	1 »	28	» » » » 1885 ¹
46. <i>Újezd Dolní</i>	3 »	168	» » » » 1788
47. » <i>Velký</i>	3 » + 1 pob.	229	» » » » 1737
48. <i>Ústí</i>	1 »	76	» » » » 1788
49. <i>Velká</i>	2 »	78	» » » » 1787
50. <i>Veselíčko</i>	2 »	116	» » » » 1788
51. <i>Výkleky</i>	2 »	(povolena.)	» » » 1908
52. <i>Zámrsky</i>	1 »	67	žáků » poč. 19. stol.
53. <i>Zbrašov</i>	1 »	28	» » založ. r. 1852

III. Speciální běhy.

1. *Kelč*: Pokračovací běh hospodářský pro hochy při měšť. škole; učí se od 8—12 hod. ve středu.
2. *Prosenice Velké*: Pokračov. běh hosp. pro hochy při škole obecné; učí se v pondělí a ve čtvrtek od 6—8 hod. več.

B) Školy německé.

I. Měšťanské školy.

1. *Hranice* 3 třídní měšťanská škola dívčí 105 žákyn.
2. *Lipník* » » » » 99 »
3. *Podštát* » » » chlapec. 69 žáků.

II. Obecné školy.

1. <i>Bělotín</i>	4 tř.	248	žáků	8	<i>Hranice</i> žid.	1 tř.	28	žáků
2. <i>Boňkov</i>	1 »	28	»	9.	<i>Kovářov</i>	1 »	62	»
3. <i>Dub</i>	1 »	42	»	10.	<i>Kozlov</i>	2 »	127	»
4. <i>Heřmanice</i>	1 »	84	»	11.	<i>Kunčice</i>	1 »	75	»
5. <i>Heřmánky</i>	1 »	34	»	12.	<i>Kylířov</i>	1 »	59	»
6. <i>Hranice chl.</i>	5 »	191	»	13.	<i>Lindava</i>	1 »	71	»
7. » <i>dív.</i>	5 »	165	»	14.	<i>Lipník chl.</i>	5 »	261	»

¹ Založena Ústř. Maticí Školskou.

15. <i>Lipník</i> dív. 5tř. 212	žáků	20. <i>Božkov</i> 1tř. + 1 ^{exp.}	120	žáků
16. » žid. 2 » 45	»	21. <i>Ranošov</i> 1tř.	62	»
17. <i>Nýdek</i> 1 » 51	»	22. <i>Slavkov</i> 1 »	77	»
18. <i>Podštát</i> 5 » 245	»	23. <i>Středolesí</i> 1 »	44	»
19. <i>Polom</i> 2 » 131	»			

České školy

ve školním okrese Hranickém:

jednotřídních škol	23 (s 1 pobočkou)	s 1507	žáky
dvojtřídních škol	16 (se 2 pobočkami)	s 1870	»
trojtřídních škol	5 (se 2 pobočkami)	s 985	»
čtyřtřídních škol	3	se 728	»
pětítřídních škol	5 (s 6 pobočkami)	s 1758	»
měšť. chlapec. i dívčích škol	2	se 448	»
průmyslových pokrač. škol	3	s 228	»
hospodářských pokrač. škol	2	s 26	»
opatroven	2	se 170	»
celkem 61 škol	se 7720	žáky	

Německé školy

ve školním okrese Hranickém:

jednotřídních škol	14 (s 1 expositurou)	s 837	žáky
dvojtřídních škol	3	s 303	»
trojtřídních škol	—	—	»
čtyřtřídních škol	1	s 248	»
pětítřídních škol	5	s 1074	»
měšťanských dívčích škol	2	s 204	»
měšťanských chlapec. škol	1	s 69	»
průmyslových pokrač. škol	3	s 122	»
opatroven	2	s 78	»
celkem 31 škol	s 2935	žáky	

Umístění tříd bylo ledabylé, třídy byly všelijak vypraveny; nebylo dostatek ani místa, ani prostoru. Žactvo v přeplněných třídách vyučováno bylo stojíc aneb i po částech, po případě i jen polodenně.

O učebních pomůckách a školních potřebách ani památky. Učitel musil si všechno opatrovati sám, a co dítky do školy přinesly, na tom se také učily.

*Momklon (Hr.)
a jeho manželka
me 18. 12. 1908*

Starý 2. 12. 1908?

Staré budovy školní, v nichž do r. 1848 se vyučovalo, nejsou již v původním svém rouše skoro ani zachovány; na místě nich zřízeny jsou buď zcela nové nádherné budovy, anebo provedeny přiměřené adaptace.

Přihlédneme-li k nynějšímu školství na Hranicku, k počtu škol, tříd a nádherných budov, zasnouti musíme, který v posledních šedesáti letech pokrok školství učinilo.

Tak přibývá, díky uvědomělosti lidu našeho, ročně několik škol a tříd. Ano nebude dlouho trvati, a bude míti, jak zajisté jest přáním i té nejchudší dědiny, každá obec svou vlastní školu, aby dívky své, svůj milý dorost mnohdy daleké a obtížné cesty do vzdálené školy zbavila a tak docházku školní povznesla a usnadnila.

A jaké jsou nynější školy? Tu směle tvrditi můžeme, že budovy jsou pěkně vystrojené, učebny dobře opatřené vzornými učebnými pomůckami i učebními potřebami, že mají učitelstvo vyskolené a vzdělané.

Jaký pokrok, jaká práce dnes učitele ve škole a jaká snadná práce dítek! Hravým způsobem, methodou osvědčenou, laskavým okem dodělavá se učitelstvo skvělých výsledků, oddáno jsouc svému povolání celou duší.

Škol přibýlo velice, avšak i náklad na školství se zmnohonásobil. Než naše obce náklad onen milerády přinášejí dorostu svému. »Mládež budoucnost národa a škola základ života« slýcháme velmi často. A jest skutečně pravdou, že školstvím svým národ Český se povznesl. Veliký rozkvět jeho ve všech oborech v posledním šedesátiletí způsobil uznání našeho národa v celé vzdělané Evropě.

Není jednoho odvětví ani ve vědě, ani v umění, ani v průmyslu, ani v obchodě, ani v hospodářství a v kterékoliv živnosti, kde by Čech nejen nekonkuroval, ale i nevynikal. Naopak jsou dnes některé směry životní výhradně jen Čechy zastoupeny.

Před šedesáti lety byl Čech řemeslníkem, nikoli továrníkem, byl kupcem, nikoli velkoobchodníkem, byl rolníkem, ale bez studií odborných, byl mlynářem, ale neznal strojů atd.

Doba panování Jeho Veličenstva změnila u nás veškery poměry, doba ta přispěla nejen k blahobytu hmotnému, ale i duševnímu.

Dnes již není třeba tajiti se v cizině svým původem, dnes s pýchou vyznati může každý kdekoliv: »Jsem Čech!«

Jest pravda, že otec národa *František Palacký* již před 60 lety netajil se nikde svým původem, že říkával »*rodem Moravan, národem Čech,*« ale řekněme si upřímně, kolik bylo takových vlastenců, kteří věřili na počátku XIX. století, že národ Český ještě jednou oživne! Bylť on jeden z mála těch, jenž měl víru, naději a lásku k národu svému; jiní měli toliko jen naději, milující národ svůj.

Jazyk český slaví letos právě *60leté jubileum* uvedení svého do škol jako jazyk vyučovací. Odtud šířil se až na naše dny. Je tudíž rok 1908 nám dvojnásob památný a radostný.

A proto před obrazem Tvým, vznesený Pane náš, zvelebiteli škol, ochránce jazyka našeho mateřského, vzdáváme Tobě skromný svůj hold!

Před 60 lety přijal's požehnání z ruky *Ferdinanda Dobrotivého* se slovy: »*Bůh Tě ochrání.*« A hle! Bůh Tě ochránil, Bůh plnou milostí obdaril Tě požehnáním Svým!

Ó, šlechtný králi náš, milovaný kmete! Úloha Tvoje byla veliká; neníť snadno různé kmeny lidstva ve zdárný celek říše spojití. Ty's bytost ryzí, plná dobroty!

Po celé Moravě v nádherných velechrámech i prostých svatyních, kteréž Jsi Bohu věnoval, by nad Tvými Čechy milostivě bděl, ozve se dne 2. prosince jubilejní chvalo zpěv, po odvěkých horách i nivách zavzní jásot a nadšení z tisícerych hrdel, v libozvuku svorném vznese se k nebesům vroucí modlitby hlas: »*Hospodine, přej a žehnej dále rodu Habsburskému! Císaře a krále nám k blahu říše chraň!*«

A my plnou příčinu máme s nadšenou myslí a pohnutým srdcem vzhlížeti k obrazu Tvému, dobrý panovníku náš!

*A dobrotivý "bít" v bombě. 2
částečně shodně s 1. a 2. vydáním z r. 1900
byly při revizi bombáž. Hle! Pane vznesený!*

*My, již díme: naše barva červená a bílá,
kteréz barvy ve znaku vlasti naší znamenají lásku
a víru, my před obrazem Tvým vděčně slibujeme
Tobě věrnost a na vždy láskou se zavazujeme,
holdující Tobě v této slavné chvíli:*

*Dlouho, dlouho žij rodu Svému, říši i náro-
dům Svým, dlouho, dlouho žij nám!*

*Bůh všemohoucí odplat Tobě za tisícere mi-
losti, jimiž naše školství Jsi obdařil.*

*A jako minulost v knihách dějin zapsaná při-
řkla Tobě již věnec slávy a jakož budoucnost
slavnou, velikou zváti bude celou dobu Tvoji, tak
nechať přítomná, blahá dnešní chvíle minulost
k budoucnosti připojí naší srdečnou, nám neza-
pomenutelnou oslavou dnešní i provoláním nad-
šeným:*

*Jeho Veličenstvu,
císaři a králi Františku Josefu I.*

Sláva, sláva, sláva!

Amen!

